

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Θ. ΚΑΡΑΜΑΝΕΣ

**Τρεις εντεταλμένες λαογραφικές αποστολές στη Διευρυμένη
Κοινότητα Ασπροποτάμου του νομού Τρικάλων (2003-2005):
η παραγωγή του γραπτού και οπτικοακουστικού υλικού**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Μετά την ανάληψη υπηρεσίας στο Κέντρο Λαογραφίας τον Ιούνιο του 2002 και εν όψει της προετοιμασίας της λαογραφικής αποστολής μου του έτους 2003 εξέτασα τον ευρύτερο ορεινό χώρο της Πίνδου, προκειμένου να προσδιορίσω την περιοχή όπου θα πραγματοποιούσα την επιτόπια έρευνα. Με στόχο την αποδοτική συλλογή υλικού για το Λαογραφικό Αρχείο, έκανα μια επισκόπηση του διαθέσιμου υλικού του Αρχείου Χειρογράφων του Κέντρου, ώστε να διαπιστώσω για ποια περιοχή υπήρχε μεγαλύτερη ανάγκη παρουσίας ενός ερευνητή. Αφού συζήτησα τις πιθανές επιλογές μου με την διευθύντρια του Κέντρου Λαογραφίας Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, κατέληξα στην περιοχή Ασπροποτάμου του νομού Τρικάλων, η οποία μου έδινε επιπλέον τη δυνατότητα να συνεχίσω την έρευνα θεμάτων της ημινομαδικής κτηνοτροφίας, τα οποία με είχαν απασχολήσει σε προηγούμενες επιτόπιες έρευνές μου.

Λέξεις κλειδιά: λαογραφική αποστολή, επιτόπια έρευνα, περιοχή Ασπροποτάμου, Χαλίκι, νομός Τρικάλων, κτηνοτροφία, θρησκευτική ζωή

Την πρώτη εθνογραφική επιτόπια έρευνά μου πραγματοποίησα το 1990 στο Δοτσικό Γρεβενών, ένα Κοπατσαροχώρι με παράδοση στην ημινομαδική κτηνοτροφία (που συνδυαζόταν με τη γεωργία και τη μόνιμη εγκατάσταση των κατοίκων στο ορεινό χωριό), ως μεταπτυχιακός φοιτητής της Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών μου σπουδών στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της ίδιας Σχολής δεν είχα παρακολουθήσει κάποιο

ειδικό μάθημα μεθοδολογίας της επιτόπιας έρευνας. Όμως, κρίνοντας εκ των υστέρων, διαπιστώνω ότι οι μεταπτυχιακοί φοιτητές που παρακολουθούσαν το σεμινάριο της Λαογραφίας και Κοινωνικής ανθρωπολογίας ήμασταν αρκετά υποψιασμένοι για θέματα, όπως η θέση του ερευνητή κατά την έρευνα «επί του πεδίου», οι σχέσεις του με τους κατοίκους και το γεγονός ότι εργαζόμαστε μέσα στην ίδια μας τη χώρα, σε ένα οικείο πολιτισμικά περιβάλλον, κυρίως χάρη στα μαθήματα της Άλκης Κυριακίδου και της Νόρας Σκουτέρη. Καθώς κατάγομαι από ένα χωριό της Λάρισας και μεγάλωσα εκεί σε μια αγροτική οικογένεια, πολλά θέματα της αγροτικής κοινωνίας (και της συγκεκριμένης περιοχής των Κοπατσαροχωριών) μου ήταν περισσότερο οικεία απ' ό,τι στους συμφοιτητές μου που προέρχονταν από αστικές οικογένειες. Βέβαια, το γεγονός αυτό – όπως δεν παρέλειψε να μου επισημάνει η Νόρα Σκουτέρη, που επέβλεπε την εργασία μου – θα μπορούσε να έχει και αρνητικές συνέπειες στην ποιότητα της καταγραφής μου. Θα μπορούσα να θεωρήσω ορισμένα στοιχεία σαν προφανή και να μην αντιληφθώ τη σημασία τους, με συνέπεια να μην τα καταγράψω. Με αυτές τις διανοητικές αποσκευές άρχισα την συλλογή υλικού στο Δοτσικό, μένοντας στο χωριό για ένα περίπου μήνα.

Κατά το δεύτερο έτος των μεταπτυχιακών μου σπουδών μέσω μιας υποτροφίας ανταλλαγής φοιτητών στο πλαίσιο του προγράμματος ERASMUS παρακολούθησα μαθήματα στο πανεπιστήμιο Paul-Valéry του Μοντελλιέ στη Νότια Γαλλία. Υπεύθυνη της φοίτησής μου ήταν η καθηγήτρια Jocelyne Bonnet, η οποία έδινε μεγάλη σημασία στην επιτόπια έρευνα. Στο μεταπτυχιακό τμήμα γνώρισα πολλούς φοιτητές, οι οποίοι, όπως και εγώ, πραγματοποιούσαν επιτόπιες έρευνες σε κτηνοτροφικούς πληθυσμούς, σε χώρες του Μαγκρέμπ, στην γαλλική Προβηγκία και αλλού. Χάρη στις συζητήσεις με την καθηγήτρια και τους συμφοιτητές μου, στην ανάγνωση σχετικών εγχειριδίων και στη μελέτη της πλούσιας γαλλικής βιβλιογραφίας οργάνωσα την έρευνα ορισμένων θεμάτων της μεταπτυχιακής εργασίας μου στα Γρεβενά σύμφωνα με τα κελύσματα της γαλλικής εθνολογικής σχολής¹. Στη συνέχεια των σπουδών μου στην Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales στο Παρίσι είχα την τύχη να επιβλέψει

1. Ενδεικτικά αναφέρω, R. Cresswell κ.ά., *Eléments d'ethnologie*, (2 τόμ., τόμ. 1: *Huit terrains*, σ. 320, τόμ. 2: *Six approches*, σ. 284), Armand Colin, Παρίσι 1975 (ιδιαίτερως τόμ. 2, σ. 7-43, 81-174 όπου αναπτύσσονται σε ειδικά κεφάλαια ζητήματα οικολογίας (J. Barrau), οικονομίας (M. Godelier), και συγγενικών σχέσεων (R. Cresswell); R. Cresswell και M. Godelier (επιμ.), *Outils d'enquête et d'analyse anthropologiques*, Maspero, Παρίσι 1976, Jean-Pierre Digard, *L'homme et les animaux domestiques. Anthropologie d'une passion*, Fayard, Παρίσι 1990.

την εκπόνηση της διδακτορικής διατριβής μου η Marie-Elisabeth Handman, η οποία γνωρίζει καλά τον ελληνικό χώρο. Στη φάση αυτή επικέντρωσα την έρευνά μου κυρίως στις κτηνοτροφικές τεχνικές και την οργάνωση του χώρου των Κοπατσαροχωρίων, στο πλαίσιο των τοπικών κοινοτήτων, αλλά και όσον αφορά τον τρόπο που οι κάτοικοι αντιλαμβάνονταν την ένταξή τους σε μια ευρύτερη γεωγραφική περιοχή, που τους ήταν οικεία από τις μετακινήσεις τους ως ποιμένων, μαστόρων και εποχιακών γεωργικών εργατών². Η Marie-Elisabeth Handman, παρότι εργαζόταν εκείνη την περίοδο σε διαφορετικά θέματα (κυρίως ζητήματα οργάνωσης της ταυτότητας των φύλων) παρακολούθησε από κοντά και με ουσιαστικό τρόπο την πρόοδο της επιτόπιας έρευνάς μου. Το γεγονός ότι γνωρίζει την ελληνική κοινωνία και γλώσσα έχοντας πραγματοποιήσει επιτόπιες έρευνες στην Ελλάδα, κυρίως στο Πήλιο και στην Αρναία Χαλκιδικής, προϊόν των οποίων είναι γνωστές στην επιστημονική κοινότητα σχετικές εργασίες της για θέματα όπως οι σχέσεις των φύλων, η μεταβίβαση της περιουσίας κ.ά., συνέβαλε θετικά σε αυτό³. Αφιέρωσε χρόνο και κοπίασε για να με καθοδηγήσει διαβάζοντας τις εθνογραφικές σημειώσεις μου και τις απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων που είχα πραγματοποιήσει και συμβουλευτόντάς με για την ταξινόμηση του υλικού και την ανάπτυξη του κειμένου της διατριβής

2. Αποτέλεσμα των επιτόπιων ερευνών μου στην περιοχή Γρεβενών είναι η εκπόνηση της διδακτορικής μου διατριβής, από το υλικό της οποίας προήλθαν μια σειρά άρθρων τα οποία δημοσιεύτηκαν σε επιστημονικά περιοδικά και συλλογικές εκδόσεις. Με την παρότρυνση του αειμνήστου Νομάρχη Γρεβενών, ιατρού και φίλου της Λαογραφίας Δημήτρη Β. Ρίγγου και την συνδρομή της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Γρεβενών, της Εγνατίας Οδού και του Εθνικού Τυπογραφείου και μετά από συμπληρωματικές επιτόπιες και βιβλιογραφικές έρευνες, δημοσιεύτηκε, χάρη σε θετική εισήγηση της διευθύντριας Αικατερίνης Πολυμέρου-Καμηλάκη προς την Εφορευτική Επιτροπή του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, το αποτέλεσμα της ερευνητικής αυτής εργασίας σε έναν τόμο: Ευάγγελος Καραμανές, *Οργάνωση του χώρου, τεχνικές και τοπική ταυτότητα στα Κοπατσαροχώρια των Γρεβενών*, επιμ. Παναγ. Ι. Καμηλάκης, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, αρ. 25, Αθήνα 2011. Το πρωτογενές υλικό έχει κατατεθεί στο σύνολό του στο Κέντρο Λαογραφίας, ΚΛ, χρο. 4798 (Δοτσικό Γρεβενών, Ευάγγ. Καραμανές, επιτόπια έρευνα 1992), ΚΛ, χρο. 4799 (Μέγαρο, Άγιος Κοσμάς, Δοτσικό, Έλατος, Καλλονή, Κηπουριό, Κυπαρίσι, Κυρακαλή, Λείφι, Μοναχίτι, Τρίκωμο Γρεβενών, Ελάτεια Λάρισας, Ευαγγελισμός Ελασσόνας, επιτόπια έρευνα 1994-1996). Για αναλυτικά περιεχόμενα βλ. www.kentrolaografias.gr

3. Ενδεικτικά αναφέρω, Marie-Elisabeth Handman, *La violence et la ruse : Hommes et femmes dans un village grec*, Aix-en-Provence 1983, [μετάφραση στα ελληνικά: *Βία και πονηριά*, Καστανιώτης Αθήνα 1987] και «Les prestations matrimoniales en Grèce: vaste champ en friche», στο J. Peristiany, M.-E. Handman, *Le prix de l'alliance en Méditerranée*, Παρίσι 1989, σ. 293-310.

κατά τις τακτικές συναντήσεις μας. Με ενθάρρυνε επίσης να συμβουλευόμαι ειδικούς επιστήμονες στα θέματα που μελετούσα, όπως ο αείμνηστος Στάθης Δαμιανάκος, η παρουσία του οποίου στην Ecole μέσω του σεμιναρίου του ήταν ιδιαιτέρως σημαντική για όλους όσοι ασχολούνταν με ελληνικά θέματα, και ο François Sigaut όσον αφορά ζητήματα πολιτισμικής τεχνολογίας. Η συγγραφή της διδακτορικής μου διατριβής ολοκληρώθηκε το 1999 και υποστηρίχθηκε επιτυχώς το ίδιο έτος.

Μετά την ανάληψη υπηρεσίας στο Κέντρο Λαογραφίας τον Ιούνιο του 2002 και εν όψει της προετοιμασίας της λαογραφικής αποστολής του έτους 2003 εξέτασα τον ευρύτερο ορεινό χώρο της Πίνδου, προκειμένου να προσδιορίσω την περιοχή της επιτόπιας έρευνας. Με στόχο την αποδοτική συλλογή υλικού για το Λαογραφικό Αρχείο έκανα μια επισκόπηση του διαθέσιμου υλικού του Αρχείου Χειρογράφων του Κέντρου, ώστε να διαπιστώσω για ποια περιοχή υπήρχε μεγαλύτερη ανάγκη παρουσίας ενός ερευνητή. Αφού συζήτησα τις πιθανές επιλογές μου με την διευθύντρια του Κέντρου Λαογραφίας Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, κατέληξα στην περιοχή Ασπροποτάμου του νομού Τρικάλων, η οποία μου έδινε επιπλέον τη δυνατότητα να συνεχίσω την έρευνα θεμάτων της ημινομαδικής κτηνοτροφίας, τα οποία με είχαν απασχολήσει κατά τις προαναφερθείσες έρευνές μου.

Η συνάφεια της επιτόπιας έρευνας στην περιοχή του Ασπροποτάμου με τα βασικά αντικείμενα της προηγούμενης ερευνητικής εμπειρίας μου είναι φανερή σε όσους γνωρίζουν έστω και ακροθιγώς τις περιοχές αυτές. Και στις δύο περιπτώσεις η σημασία της ημινομαδικής κτηνοτροφίας στην τοπική οικονομία και τον πολιτισμό της ήταν μεγάλη, ενώ κοινός είναι, εν μέρει, και ο ευρύτερος γεωγραφικός χώρος όπου παραχείμαζαν οι κάτοικοι (εγκαταλείποντας στο σύνολό τους σε ορισμένες περιπτώσεις τα ορεινά χωριά), δηλαδή κυρίως η πεδιάδα της Θεσσαλίας (δευτερευόντως οι Κοπατσαράιοι παραχείμαζαν και σε περιοχές της Κεντρικής Μακεδονίας). Οι διαφορές τους είναι επίσης αρκετές και αφορούν το πολιτισμικό πεδίο (οι κάτοικοι του Ασπροποτάμου είναι Βλάχοι), τα χαρακτηριστικά της τοπικής οικονομίας και τους στόχους του συνολικού τεχνικού συστήματος της κτηνοτροφίας των δύο περιοχών. Δεν υπάρχει λόγος να αναφερθώ περισσότερο στα θέματα αυτά στο παρόν κείμενο⁴.

4. Ευάγγελος Καραμανές, «Η κτηνοτροφία του Χαλικίου Ασπροποτάμου: η οργάνωση της βοσκής των κοπαδιών στα θερινά βοσκοτόπια», *Ο Ασπροπόταμος στο χώρο και το χρόνο. Πρακτικά 9ου Συμποσίου Ιστορίας-Λαογραφίας και Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορού, 11-13 Μαΐου 2007*, Φίλεκπαιδευτική Αδελφότητα Τζιούρτζιας της Αθαμανίας (Φ.Α.Τ.Α.), Τρίκαλα 2009, σ. 150-171. Επίσης Ευάγγελος Καραμανές, «Το χωριό Χαλίκι Ασπροποτάμου

Οι στόχοι και τα αντικείμενα ερεύνης μιας εντεταλμένης αποστολής ενός ερευνητή του Κέντρου Λαογραφίας είναι εξ ορισμού περισσότερο διευρυμένοι από εκείνους μιας επιτόπιας έρευνας στο πλαίσιο μιας πανεπιστημιακής διατριβής ή ενός ερευνητικού προγράμματος. Πρόκειται, καταρχήν, για την καταγραφή των ποικίλων εκδηλώσεων του λαϊκού πολιτισμού, όπως αυτές έχουν αναλυτικά οριστεί στο πλαίσιο της Λαογραφίας στα *Ερωτηματολόγια* του Γεωργίου Α. Μέγα (Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας), του Γεωργίου Κ. Σπυριδάκη και των Στεφάνου Δ. Ημέλλου και Αικατερίνης Πολυμέρου-Καμηλάκη για τον υλικό παραδοσιακό βίο, που εκπονήθηκαν στο πλαίσιο των τακτικών εργασιών του Κέντρου κατά τη μακρά διάρκεια της λειτουργίας του⁵.

Πρέπει να σημειώσω εδώ ότι η εξοικείωση με τα *Ερωτηματολόγια* – τα οποία γνώριζα από τις πανεπιστημιακές μου σπουδές στη Θεσσαλονίκη – και, κατ' επέκταση, με τη λογική της οργάνωσης και κατάταξης του αποδελτιωμένου λαογραφικού υλικού που στηρίζεται σε αυτά, μου προξένησε πολύ ισχυρή εντύπωση. Η λεπτομερής και αποκαλυπτική περιγραφή επιμέρους στοιχείων, αλλά και η ταξινόμηση και η κατάτμηση του συνολικού πολιτισμικού φαινομένου, μου φάνηκε ιδιαίτερα διαφωτιστική. Έως τότε η συγκεκριμένη θεματική προσέγγιση των λαογραφικών εκδηλώσεων μου ήταν γνωστή κυρίως από την αρνητική κριτική που είχε δεχτεί. Μάλιστα η εξοικείωσή μου με τον τρόπο οργάνωσης του Λαογραφικού Αρχείου έγινε με ταχύτητα, χάρη σε μια ιδιαίτερη συγκυρία. Είχα την τύχη, η εκλογή μου στο Κέντρο να συμπίψει με τη μεταφορά του από το κτήριο της Λεωφ. Συγγρού 129 και Β, Δίπλα 1 σε εκείνο της οδού Ηπίτου 3. Η Διευθύντρια μου ανέθεσε τότε καταρχήν να οργανώσω τη μεταφορά του υλικού του Κέντρου και αμέσως μετά η Σύγκλητος της Ακαδημίας την ευθύνη

του νομού Τρικάλων», *Ταξιδεύοντας στην Ελλάδα για λαογραφική έρευνα*, ψηφιακή εφαρμογή (DVD), υπόεργο «Ανάπτυξη Εκπαιδευτικής Εφαρμογής πολυμέσων Λαϊκού Πολιτισμού» στο πλαίσιο του έργου «Ανάπτυξη Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης του Λαϊκού Πολιτισμού» του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας», Αθήνα 2008, και «Τα συστήματα τυροκομίας της Πίνδου: συνέχειες και ασυνέχειες», *Η ιστορία του ελληνικού γάλακτος και των προϊόντων του*. 10ο Τριήμερο Εργασίας, Ξάνθη, 7-9 Οκτωβρίου 2005, Οργάνωση: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Ίδρυμα Αριστείδης Δασκαλόπουλος, έκδ. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2008, σ. 425-449.

5. Γ. Α. Μέγας, *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας*, Ανατύπωσις [των τριών τευχών-ανατύπων από την Επετηρίδα του Λαογραφικού Αρχείου, 1939-1949], Αθήναι 1975, σελ. [430]. Γ. Κ. Σπυριδάκης, «Οδηγία προς συλλογήν λαογραφικής ύλης». Ανάτυπον εκ της *Επετηρίδος του Λαογραφικού Αρχείου*, τομ. 13-14 (1960-1961), σ. 73-147, Στέφ. Δ. Ήμελλος – Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, *Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού* (Ερωτηματολόγιο), Δημοσιεύματα του Κ.Ε.Ε.Λ. αρ. 17, Αθήνα 1983, σελ. 424.

του κτηρίου της οδού Ηπίτου. Η μεταφορά ενός Αρχείου δεν είναι βέβαια απλή υπόθεση, αλλά βοηθούσης και μιας σχετικής εμπειρίας μου σε παρόμοια έργα και κυρίως χάρη στους καλούς συναδέλφους και τους λοιπούς εξωτερικούς συνεργάτες, οι επιμέρους εργασίες ολοκληρώθηκαν ομαλά και σε χρονικό διάστημα ικανοποιητικό. Από απόψεως επιστημονικής το έργο ήταν ιδιαίτερα αποκαλυπτικό για μένα, καθώς πέρασε από τα χέρια μου – στην κυριολεξία και μάλιστα αρκετές φορές – το σύνολο σχεδόν του υλικού του Κέντρου.

Κατά τη λαογραφική αποστολή, που πραγματοποίησα στο χρονικό διάστημα από 7 έως 26 Αυγούστου 2003⁶ στα χωριά που ανήκουν διοικητικά στην Διευρυμένη Κοινότητα Ασπροποτάμου, ερευνήθηκε ιδιαίτερα η οργάνωση του χώρου και γενικότερα η εγγραφή των δραστηριοτήτων των κατοίκων σε αυτόν στα πλαίσια της κοινότητας, της ευρύτερης πολιτισμικής τους περιοχής, αλλά και σε πιο μακρινές αποστάσεις με βάση τις παραγωγικές τους δραστηριότητες, που σχετίζονταν κατά πρώτο λόγο με τη μεταβατική κτηνοτροφία αλλά και με το εμπόριο. Συγκεντρώθηκε έτσι αρκετό υλικό για τις κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις και τα βοσκοτόπια, την «αυλική» αλλά και τη συμβολική οικειοποίηση του χώρου μέσω των τοπωνυμίων και των παραδόσεων. Επίσης συγκεντρώθηκαν πληροφορίες ιδιαίτερα σε σχέση με θέματα που αποτελούσαν αντικείμενα ερευνητικών προγραμμάτων του Κέντρου Λαογραφίας όπως η παραδοσιακή διατροφή, η θέση της γυναίκας, η φιλοξενία και τα πανηγύρια. Δεδομένης της σημασίας της κτηνοτροφίας στην περιοχή και της συνακόλουθης ανάπτυξης της τυροκομίας, καταγράφηκαν πολλές πληροφορίες για τη διαδικασία τυροκόμησης αλλά και τη διάθεση των τυροκομικών προϊόντων μέσω ιδιαίτερα εκτεταμένων εμπορικών δικτύων, που στηρίζονταν κυρίως στις συγγενικές σχέσεις. Επίσης συλλέξαμε υλικό για τις τροφές, την κοινωνική οργάνωση, το λαϊκό εορτολόγιο καθώς και παραδόσεις, τοπωνύμια κ.ά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι

6. Εντεταλμένη λαογραφική αποστολή (7 έως 26 Αυγούστου 2003) στον νομό Τρικάλων (αρ. εντολής Ακαδημίας Αθηνών 71942 / 25-06-2003). Το υλικό που συγκεντρώθηκε κατά τη διάρκεια της επιτόπιας λαογραφικής – εθνογραφικής έρευνας καταγράφηκε σε: α. 14 κασέτες μαγνητοφώνου, οι οποίες έχουν απομαγνητοφωνηθεί σε ένα τεύχος 206 σελίδων σε έντυπη και ψηφιακή μορφή (CD), β. ένα τετράδιο 8ου σχήματος 60 χειρογράφων σελίδων, γ. 431 έγχρωμες φωτογραφίες σε έντυπη και ψηφιακή μορφή, δ. στο υλικό της αποστολής περιλαμβάνεται και φωτοαντίγραφο αντιγράφου της διαθήκης της 6ης Μαρτίου 1871 του ιερομονάχου Ιλαρίωνος Μαυρογεώργου, ιδρυτή της μονής του προφήτη Ηλία στο Χαλίκι, για την κατάθεση ποσού στην Εθνική Τράπεζα σχετικού με την ίδρυση σχολείου στο Χαλίκι Ασπροποτάμου, το οποίο μας παρέδωσε ο απόγονός του Κωνσταντίνος Μαυρογεώργος. Το υλικό κατατέθηκε στο Λαογραφικό Αρχείο με αριθμό εισαγωγής ΚΛ, χρο. 5.057.

αφηγήσεις κατοίκων της περιοχής, που αναφέρονται σε γεγονότα της τοπικής ιστορίας (Εμφύλιος, μεταπολεμικά χρόνια) και ανάγονται στις περισσότερες περιπτώσεις στις ιστορίες της ζωής τους. Οι συνεντεύξεις με πρόσωπα που δραστηριοποιούνται στην περιοχή κατά τον χρόνο της έρευνας είτε στο πεδίο της οικονομίας είτε της πολιτικής είναι επίσης σημαντικές.

Το καλοκαίρι του 2004 η έρευνα επικεντρώθηκε στο χωριό Χαλίκι (1160 μ. υψόμετρο), το οποίο – σε αντίθεση με τα περισσότερα χωριά του Ασπροποτάμου, τα οποία αποτελούν πλέον καλοκαιρινά θέρετρα – διαθέτει αξιοθαύμαστη κοινωνική συνοχή λόγω του κτηνοτροφικού του χαρακτήρα και του γεγονότος ότι το σύνολο σχεδόν των κατοίκων του ξεχειμάζουν στην περιοχή των Φαρσάλων, όπου συνεχίζουν την κοινοτική τους ζωή και κατά τους χειμερινούς μήνες. Το γεγονός αυτό καθιστά το Χαλίκι ιδιαίτερα κατάλληλο για τη μελέτη της οργάνωσης του κοινοτικού χώρου (βοσκοτόπια, τοπωνύμια κ.λπ.), του ποιμενικού βίου και ιδιαίτερα την τυροκομία, της θρησκευτικής ζωής, της διατροφής κ.ά.⁷.

Η λαογραφική αποστολή του έτους 2005 αφιερώθηκε στην κινηματογραφική καταγραφή της ζωής των κατοίκων της περιοχής. Η γνώση της περιοχής, που αποκτήθηκε κατά τις αποστολές των δύο προηγούμενων ετών και η εξοικείωση των κατοίκων με την παρουσία μας, συνέβαλε στην κατά το δυνατόν καλύτερη οργάνωση της εθνογραφικής κινηματογραφικής καταγραφής. Πραγματοποιήθηκε συστηματική βιντεοσκόπηση και ηχογράφηση της θρησκευτικής ζωής των κατοίκων κυρίως στο Χαλίκι αλλά και στην γειτονική Ανθούσα χρησιμοποιώντας τα νεοαποκτηθέντα ψηφιακά μέσα του Κέντρου Λαογραφίας⁸. Για την καλύτερη κινηματογράφηση της λειτουργίας της εορτής της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στις 6 Αυγούστου συνεργάστηκα με την συνάδελφο δρ. Αθηνά Πεγκλίδου, ειδικευμένη στον εθνογραφικό κινηματογράφο. Συμπληρωματικά προς την εντεταλ-

7. Εντεταλμένη λαογραφική αποστολή (30 Ιουλίου έως 18 Αυγούστου 2004) στον νομό Τρικάλων (αρ. εντολής Ακαδημίας Αθηνών 74885 / 14-05-2004). Το υλικό που συγκεντρώθηκε κατά τη διάρκεια της επιτόπιας λαογραφικής – εθνογραφικής έρευνας καταγράφηκε σε: α. 5 κασέτες μαγνητοφώνου, οι οποίες έχουν απομαγνητοφωνηθεί και καταγραφεί σε τεύχος 42 σελίδων, β. τετράδιο 8ου σχήματος 80 σελίδων, γ. 159 φωτογραφίες σε έντυπη και ψηφιακή μορφή. Το υλικό κατατέθηκε στο Λαογραφικό Αρχείο με αριθμό εισαγωγής ΚΛ χρο. 5.058.

8. Εντεταλμένη λαογραφική αποστολή (2 Αυγούστου έως 21 Αυγούστου 2005) στον νομό Τρικάλων (αρ. εντολής 79411 / 7-07-2005). Το υλικό που συγκεντρώθηκε κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας καταγράφηκε α. όσον αφορά την κινηματογραφική καταγραφή, σε 13 κασέτες mini DV οι οποίες μεταφέρθηκαν και σε ψηφιακή μορφή σε 13 DVDs, β. σε 2 δισκέτες ψηφιακού ήχου MD και 1 κασέτα αναλογική, γ. σε τετράδιο 8ου σχήματος 54 σελίδων, ενώ περιλαμβάνονται και δ. 34 φωτογραφίες σε έντυπη και ψηφιακή μορφή. Το υλικό κατατέθηκε στο Λαογραφικό Αρχείο με αριθμό εισαγωγής ΚΛ χρο. 5.059.

μένη λαογραφική αποστολή επισκέφτηκα την περιοχή μαζί με τη Διευθύντρια του Κέντρου Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, η οποία έχει πραγματοποιήσει προγενέστερα επιτόπιες έρευνες στην περιοχή, στις αρχές Σεπτεμβρίου (επ' ευκαιρία αποστολή), για να καταγράψω την εορτή του Αγίου Μάμαντος (2 Σεπτεμβρίου) στο Χαλίκι. Επίσης κατά τα έτη που ακολούθησαν επισκέφτηκα αρκετές φορές την περιοχή με την Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, τον Παναγιώτη Καμηλάκη και τον Παρασκευά Ποτηρόπουλο στο πλαίσιο της συνεργασίας του Κέντρου Λαογραφίας με τοπικούς φορείς και συλλόγους. Από μια πρώτη ανάγνωση του υλικού η θρησκευτική ζωή και τα πανηγύρια αναδεικνύονται ως κομβικό σημείο καθορισμού και επαναδιαπραγμάτευσης της τοπικής ταυτότητας. Παράλληλα καταγράφηκε λαογραφικό υλικό (παράδοσεις, τραγούδια, κ. ά.) στο Χαλίκι αλλά και στα χωριά Ανθούσα και Κρανιά. Το υλικό που αφορά σύγχρονα φαινόμενα, όπως η τουριστική ανάπτυξη, οι επιπτώσεις των οικονομικών δραστηριοτήτων στο φυσικό περιβάλλον, οι ραγδαίες μεταβολές στην οργάνωση του χώρου των οικισμών στον ορεινό όγκο της Πίνδου, είναι επίσης αξιόλογο. Η συνέντευξη με έναν ξενοδόχο ή έναν επιχειρηματία ή έναν νέο κτηνοτρόφο ή κάποιον αστό που διαθέτει ένα εξοχικό και «ανεβαίνει», για παράδειγμα, στην Κρανιά για λίγες μέρες τον χρόνο, δεν έτυχε μικρότερου ερευνητικού ενδιαφέροντος από την πλευρά μας από εκείνη ενός ηλικιωμένου κτηνοτρόφου, που τραγουδά ένα άσμα ή διηγείται μια λαϊκή παράδοση. Το σύνολο του εθνογραφικού υλικού των αποστολών, που συνίσταται από τετράδια με χειρόγραφες εθνογραφικές σημειώσεις, κείμενα απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων, φωτογραφίες (αναλογικές και ψηφιακές), ηχητικές καταγραφές (αναλογικές και ψηφιακές) και κινηματογραφήσεις (κασέτες mini DV), έχει κατατεθεί στο Λαογραφικό Αρχείο.

Η πραγματοποίηση των συγκεκριμένων εντεταλμένων αποστολών στην περιοχή του Ασπροποτάμου, ειδικά κατά τη θερινή περίοδο, είναι επιβεβλημένη, καθώς τα ορεινά χωριά της δεν κατοικούνται τον χειμώνα. Πρέπει όμως να παρατηρήσω ότι η χρονική στιγμή μέσα στο έτος κατά την οποία πραγματοποιούνται οι εικοσαήμερες πλέον λαογραφικές αποστολές, δηλαδή κατά τη θερινή περίοδο, υπαγορεύεται κατ' αρχήν από διοικητικούς λόγους δεδομένου ότι, κατά κανόνα, η διοικητική έγκρισή τους ολοκληρώνεται περί τα τέλη του Ιουνίου. Αποτελεί επίσης παράδοση πολλών δεκαετιών, καθώς ήδη από τα πρώτα χρόνια μετά την ίδρυση του Λαογραφικού Αρχείου, το 1918, οι αποσπασμένοι σε αυτό εκπαιδευτικοί πραγματοποιούσαν αποστολές για τη συλλογή λαογραφικού υλικού κατά τη διάρκεια των θερινών σχολικών διακοπών. Ο χρονικός αυτός περιορισμός αντιμετωπίζεται κατά τα τελευταία έτη (με πρωτοβουλία της διευθύντριας Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη) με την διενέργεια επ' ευκαιρία αποστολών, πιο περιορισμένης βέβαια χρονικής διάρκειας, αλλά καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Η κατά το δυνατόν συστηματικότερη πραγματοποίηση αποστολών χαρακτηρίζεται από την διασπορά τους στον χώρο και η επανάληψή τους σε τακτά χρονικά διαστήματα υποστηρίζει τη λειτουργία του Κέντρου Λαογραφίας ως Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης του Λαϊκού Πολιτισμού. Είναι γνωστό ότι το Κέντρο κατά την μακρόχρονη ιστορία του ουδέποτε αξιώθηκε από την Πολιτεία να έχει ικανή στελέχωση σε επιστημονικό προσωπικό και μέσα για να υποστηρίξει επαρκώς με επιτόπιες έρευνες την εκπλήρωση της αποστολής του. Προκειμένου να ανταποκριθεί σε αυτή, στηρίχτηκε στις φιλότιμες προσπάθειες του ολιγάριθμου προσωπικού του και στους φίλους της Λαογραφίας (κυρίως εκπαιδευτικούς), που καταθέτουν το υλικό που συλλέγουν στο Αρχείο του. Όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, μια εντεταλμένη αποστολή του Κέντρου έχει – εξ ορισμού – συνάφεια με τις παλαιότερες αλλά και τις πιο πρόσφατες έρευνες συναδέλφων στον συγκεκριμένο χώρο. Η εξοικείωση επίσης με τη σχετική με την περιοχή βιβλιογραφία, λαογραφική, ανθρωπολογική και ιστορική κυρίως, συμβάλλει ιδιαίτερα στη διαμόρφωση των παραμέτρων της επιτόπιας έρευνας. Στην περίπτωση του Ασπροποτάμου οι *Παραδόσεις* και τα άλλα βιβλία του Αλέξανδρου Χατζηγάκη, το λαογραφικό υλικό των επιτόπιων ερευνών στην περιοχή της Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη και του Παναγιώτη Καμηλάκη στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και του 1990 και οι σχετικές δημοσιεύσεις τους συνεισφέρουν στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για ποικίλες όψεις της τοπικής κοινωνίας και του πολιτισμού και για τη μεταβολή τους καθώς και στον σχεδιασμό νέων επιτόπιων λαογραφικών ερευνών⁹.

Τον χειμώνα του 2006 λίγους μήνες μετά την αποστολή μου στην περιοχή, παρακολούθησαμε στην τηλεόραση του Κέντρου Λαογραφίας με συναδέλφους

9. Αλέξανδρος Χατζηγάκης, *Τ' Ασπροπόταμο Πίνδου. Παραδόσεις*, Τρίκαλα 1948, Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Παραδόσεις του Ασπροποτάμου. Μια ανάγνωση της συλλογής του Αλέξανδρου Χατζηγάκη» *Ο Ασπροπόταμος στο χώρο και το χρόνο. Πρακτικά 9ου Συμποσίου Ιστορίας-Λαογραφίας και Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορού, 11-13 Μαΐου 2007*, Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Τζιούρτζιας της Αθαμανίας (Φ.Α.Τ.Α.), Τρίκαλα 2009, σ. 252-281. Επίσης η πρόσφατη έρευνα του Παρασκευά Ποτηρόπουλου για τις ανάγκες της αδημοσίευτης διδακτορικής του διατριβής, *Πολιτισμικές ταυτότητες στην Πίνδο, Τομέας Λαογραφίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2007 και τα άρθρα των Παναγιώτη Καμηλάκη και Παρ. Ποτηρόπουλου που δημοσιεύονται στα Πρακτικά του προαναφερθέντος Συμποσίου: Παναγιώτης Ιω. Καμηλάκης, «Ασπροποταμίτες επαγγελματίες σε αστικά κυρίως κέντρα της Κεντρικής και Νότιας Ελλάδας, 19ος-20ός αιώνας», *ό.π.*, σ. 188-223, Παρ. Ποτηρόπουλος, «Ο πολυτοπικός χαρακτήρας της βλάχικης κοινότητας. Το παράδειγμα της Κρανιάς Ασπροποτάμου», *ό.π.*, σ. 224-236.

ένα βίντεο από επιτόπια έρευνα της Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη στον Ασπροπόταμο. Οι κάτοικοι του Χαλικίου χόρευαν στο πανηγύρι της αγίας Παρασκευής το 1984. Στη συνέχεια είδαμε το υλικό της αποστολής μου του 2005. Καταρχήν, αυτό που έπεσε αμέσως στην αντίληψή μας, συγκρίνοντας τις δύο βιντεοσκοπήσεις, ήταν ότι οι κάτοικοι – οι περισσότεροι γνωστοί και αναγνωρίσιμοι στον ερευνητή – είχαν παχύνει! Πρόκειται για μια παρατήρηση, από την οποία μπορούν να προκύψουν σκέψεις για πολλά επιμέρους θέματα: για την αλλαγή της φύσης της κτηνοτροφικής εργασίας, τα νέα δίκτυα των αγροτικών δρόμων, που επιτρέπουν στα αγροτικά αυτοκίνητα να φτάνουν στα απομακρυσμένα μαντριά, την αλλαγή των διατροφικών προτύπων κ.ά. Ορατές ήταν και οι αλλαγές στον τρόπο που χόρευαν οι Χαλικιώτες. Σπάνια σήμερα ο κλαριντζής θα συνοδεύσει όρθιος τον χορευτή και θα του δώσει το βήμα με το παίξιμό του. Καταγράφεται επίσης η υποχώρηση και άλλων στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού. Για παράδειγμα, στα πανηγύρια παίζονται λιγότερα τραγούδια σε σχέση με παλαιότερα. Επίσης οι διαφορές στην εκτέλεση αυτών που προτιμώνται είναι άξιες εξέτασης. Στο θέμα αυτό σημαντικό ρόλο παίζει και η στάση του ερευνητή κατά την επιτόπια έρευνα. Ένας υποψιασμένος ερευνητής, που είναι εξοικειωμένος με τα στοιχεία και της εκδηλώσεις του τοπικού πολιτισμού, θα «σκαλίσει» λίγο περισσότερο και θα καταγράψει περισσότερα τραγούδια, για παράδειγμα. Είναι αυτό σωστό; Θα μπορούσε να πει κάποιος ότι, αφού δεν τα λένε πια από μόνοι τους, γιατί να επεμβαίνει ο ερευνητής και να τους τα θυμίζει;

Με λίγα λόγια, πολύ περισσότερο από μια επιλεκτική καταγραφή της παράδοσης στοχεύουμε στην καταγραφή της συγχρονης πραγματικότητας, η οποία εμπεριέχει στοιχεία παραδοσιακά αλλά και νεωτερισμούς. Στόχος είναι πάντα η κατά το δυνατόν καλύτερη ποιότητα της καταγραφής. Η παραγωγή ενός πρωτογενούς υλικού, το οποίο θα τύχει μελέτης από εμάς συγχρονικά και το οποίο θα κληροδοτήσουμε στους μεταγενέστερους – επιστήμονες, εκπαιδευτική κοινότητα και ευρύτερο κοινό –, οι οποίοι θα προβούν σε νέες αναγνώσεις του¹⁰.

10. Στο κείμενο αυτό δεν γίνεται αναφορά στην ψηφιοποίηση του Αρχείου της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας Τζιούρτζιας Αθαμανίας – Φ.Α.Τ.Α. (Αγία Παρασκευή Ασπροποτάμου) από το Κέντρο Λαογραφίας και την δημοσιοποίησή του. Το συγκεκριμένο έργο, την επιμέλεια του οποίου είχε ο γράφων από κοινού με τον συνάδελφο ερευνητή Παρασκευά Ποτηρόπουλο, συνδέεται άμεσα με τη μακροχρόνια ερευνητική παρουσία του Κέντρου Λαογραφίας στην περιοχή. Το έργο παρουσιάστηκε σε σχετική ημερίδα στα Τρίκαλα στις 15 Νοεμβρίου 2008. Βλ. Ευάγγελος Καραμανές – Παρασκευάς Ποτηρόπουλος (επιμ.), *Το Αρχείο της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας Τζιούρτζιας της Αθαμανίας και η ψηφιοποίησή του από το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών. Πρακτικά επιστημονικής ημερίδας, Τρίκαλα στις 15 Νοεμβρίου 2008*, Φ.Α.Τ.Α., Τρίκαλα 2010. Βλ. το ψηφιοποιημένο υλικό και σχετικό

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η θρησκευτική ζωή στο Χαλίκι Ασπροποτάμου νομού Τρικάλων

Οι ιερείς που λειτουργούν στο Χαλίκι για το διάστημα από 15 Ιουλίου έως 15 Σεπτεμβρίου, όταν το χωριό έχει αρκετούς κατοίκους, είναι αποσπασμένοι εκεί με τη φροντίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Τρίκκης. Παλαιότερα η χρονική περίοδος της απόσπασής τους διαρκούσε από την 1η Ιουλίου έως τις 15 Σεπτεμβρίου. Εκτός αυτής της περιόδου έρχεται εκτάκτως κάποιος ιερέας κατά τις εορτές (αλλά και στις κηδείες). Πρακτικά ένας ιερέας μπορεί να μείνει 2-5 χρόνια στο Χαλίκι, αλλά συμβαίνει να αλλάζουν και 2-3 ιερείς μέσα στον ίδιο χρόνο. Ο τελευταίος Χαλικιώτης ιερέας (δικός τους, όπως λένε οι χωριανοί), ο Βασίλης Μπαρμπάλης, απεβίωσε το 1959.

Οι ναοί του Χαλικίου είναι η Αγία Παρασκευή (με το παρεκκλήσι του Αγίου Δημητρίου), που βρίσκεται στην πλατεία του οικισμού, οι Άγιοι Απόστολοι (Πέτρου και Παύλου), ο Άγιος Γεώργιος (ο σημερινός κοιμητηριακός ναός, ενώ παλαιότερα το κοιμητήριο βρισκόταν στους Αγίους Αποστόλους), ο Άγιος Μόδεστος και ο Άγιος Αθανάσιος. Λίγο έξω από το Χαλίκι βρίσκονται οι ναοί της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος και του Προφήτη Ηλία, που ανήκαν στο μοναστήρι του Προφήτη Ηλία, το οποίο χτίστηκε από τους Χαλικιώτες ιερομόναχους αδελφούς Μαυρογεώργου το 1835. Λίγα χιλιόμετρα από τον οικισμό προς τα ανατολικά, κοντά στη διασταύρωση του δρόμου που οδηγεί στην Ανθούσα και στη συμβολή δύο ρεμάτων, του Χαλικιώτικου και εκείνου της Ανθούσας, βρίσκεται η μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, που χτίστηκε το 1799 και ο μικρός ναός της.

Η εορτή των αγίων Αποστόλων (Πέτρου και Παύλου, 29 Ιουνίου) είναι η πρώτη σημαντική εορτή του θέρους. Πριν την αλλαγή του ημερολογίου, την ημέρα αυτή γινόταν το πανηγύρι. Όταν εφαρμόστηκε το γρηγοριανό ημερολόγιο μετά το 1923, καθώς δεν μπορούσαν να έρθουν όλοι οι κάτοικοι στο ορεινό χωριό από τον κάμπο, διότι ήταν ακόμη νωρίς, το πανηγύρι μεταφέρθηκε στην εορτή της αγίας Παρασκευής. Στις 30 Ιουνίου εορτάζει ο ναός των Αγίων Αποστόλων, που βρίσκεται ένα περίπου χιλιόμετρο έξω από τον οικισμό. Οι κάτοικοι λένε ότι είναι ο αρχαιότερος ναός, καθώς, σύμφωνα με την παράδοση, ήταν η ενοριακή εκκλησία του οικισμού Κρανιές, ο οποίος προϋπήρξε του Χαλικίου. Σύμφωνα με τις αφηγήσεις των παλαιών, το Χαλίκι δημιουργήθηκε από τους κατοίκους δύο οικισμών, εκ των οποίων ο πρώτος βρισκόταν στις Κρανιές και

ο δεύτερος στη θέση Παλαιομονάστηρο, στον δρόμο για το Μέτσοβο. Ένας γελαδάρης βρήκε την εικόνα της αγίας Παρασκευής στον χώρο όπου βρίσκεται σήμερα ο ναός της στο Χαλίκι και την μετέφερε στο παλαιό χωριό. Η εικόνα επέστρεψε το βράδυ μόνη της στο ίδιο σημείο. Εκεί χτίστηκε ο ναός της Αγίας Παρασκευής, στο κέντρο του νέου οικισμού του Χαλικίου, που δημιουργήθηκε από τη μεταφορά των δύο παλαιότερων οικισμών.

Στις 20 Ιουλίου εορτάζει ο ναός του Προφήτη Ηλία. Πρόκειται για το παλαιό καθολικό του μοναστηριού, που βρίσκεται δίπλα στον ναό της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, της «Αγίας Σωτήρας», όπως λένε οι κάτοικοι, ο οποίος είναι μεταγενέστερος. Στον Προφήτη Ηλία παρακολούθησε τη λειτουργία και ο Γάλλος περιηγητής και αρχαιολόγος L. Hezey, όταν πέρασε από το Χαλίκι στις αρχές Αυγούστου του 1858¹¹.

Κατά την εορτή της αγίας Παρασκευής (26 Ιουλίου) η κοινότητα έχει τριήμερο πανηγύρι. Όλοι όσοι κατάγονται από το Χαλίκι, όπου και αν έχουν εγκατασταθεί, θα φροντίσουν να είναι παρόντες, να εκκλησιαστούν και να χορέψουν στην πλατεία. Στις 27 Ιουλίου εορτάζουν τον άγιο Γεώργιο – κατ' οικονομία, αφού την ημέρα της εορτής του στις 23 Απριλίου δεν βρίσκονται στο χωριό – αλλά και τον άγιο Παντελεήμονα, του οποίου η μνήμη εορτάζεται σύμφωνα με το εορτολόγιο. Την τρίτη μέρα του πανηγυριού, στις 28 Ιουλίου, εορτάζει ο ναός του Αγίου Αθανασίου, πάλι κατ' οικονομία, καθώς στις 18 Ιανουαρίου οι κάτοικοι είναι στον κάμπο. Στην εκκλησία διαβάζεται κανονικά η ακολουθία του αγίου. Πιστεύεται ότι το παλαιό χωριό, που βρισκόταν στη θέση Παλιομονάστηρο, είχε ενοριακό ναό αφιερωμένο στον άγιο Αθανάσιο¹².

Την πρώτη Κυριακή μετά το πανηγύρι γίνεται λειτουργία στην Αγία Παρασκευή και μνημόσυνο των πεσόντων στους πολέμους. Στις 6 Αυγούστου εορτάζουν τον ναό της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος. Την επομένη Κυριακή, ανεξαρτήτως ημερομηνίας, δηλαδή πρακτικά την δεύτερη Κυριακή του Αυγούστου, εορτάζουν τον ναό του Αγίου Μοδέστου.

Από την πρώτη Αυγούστου ως το Δεκαπενταύγουστο γίνονται αγρυπνίες στον ναό της Αγίας Παρασκευής, εκτός από την εορτή της Μεταμορφώσεως

11. L. Heuzey, *Excursion dans la Thessalie turque en 1858*, Paris 1927, σ. 111-117. Ελληνική μετάφραση, *Οδοιπορικό στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία το 1858*, μετάφραση Χ.Ι. Δημητρουλόπουλος, σχόλια-επιμέλεια Θ. Νημάς, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων, 1991, σ. 138-145.

12. Σύμφωνα με την παράδοση, όταν μετακινήθηκε το χωριό από το Παλαιομονάστηρο στη σημερινή του θέση και κατέρρευσε η παλαιά του εκκλησία, στο Χαλίκι έπεσε αρρώστια. Έτσι έχτισαν μια καινούργια εκκλησία αφιερωμένη στον άγιο Αθανάσιο πάνω στον δρόμο που οδηγούσε στο παλαιό χωριό, για να «κλείσουν» με αυτό τον τρόπο τον δρόμο στην ασθένεια.

του Σωτήρος (6 Αυγούστου) και το βράδυ του Σαββάτου προς την Κυριακή. Ο ιερέας κάθε βράδυ μετά την αγρυπνία διαβάζει ευχές για τους κατοίκους, τα ονόματα των οποίων του δίνουν οι γυναίκες κάθε οικογένειας γραμμένα σε χαρτάκια. Την παραμονή του Δεκαπενταύγουστου, κατά τον εσπερινό, πολλοί Χαλικιώτες συνηθίζουν να εκκλησιάζονται στη μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (γνωστή στους κατοίκους και ως Παναγία Γαλακτοτροφούσα από τον εικονογραφικό τύπο της εικόνας της Θεοτόκου) στην Ανθούσα. Αλλά και ανήμερα του Δεκαπενταύγουστου ορισμένοι εκκλησιάζονται στη μονή, ενώ στο Χαλίκι η λειτουργία γίνεται στο ναό της Αγίας Παρασκευής.

Κατά την εορτή του αγίου Μάμα, στις 2 Σεπτεμβρίου, όλοι οι κτηνοτρόφοι «σηκώνουν ύψωμα» στον ναό της Αγίας Παρασκευής. Τα τελευταία χρόνια οι κτηνοτρόφοι οργανώνουν «κουρμπάνι» στην πλατεία, αφού μαζέψουν χρήματα για τα κρέατα και τα πλαστικά σκεύη. Ο ιερέας διαβάζει το φαγητό (κρέας βραστό με κριθαράκι) και οι κάτοικοι κάθονται σε παρέες στα καφενεία της πλατείας και τρώνε. Ακολουθεί χορός συνοδεία μουσικής.

Στις 15 Σεπτεμβρίου εορτάζουν τον άγιο Βησσαρίωνα. Κάποια Κυριακή πριν φύγουν για τα χειμαδιά φροντίζουν να λειτουργήσουν και το παρεκκλήσι του Αγίου Δημητρίου, που βρίσκεται μέσα στον ναό της Αγίας Παρασκευής. Λειτουργίες γίνονται και σε οικογενειακή βάση τις καθημερινές μέρες. Συνήθως μεταλαμβάνουν πρώτα τα μέλη της οικογένειας που την οργανώνει (καλύπτοντας και τα σχετικά έξοδα) και μετά οι άλλοι.

Στα χωριά του Ασπροποτάμου κατά τις εορτές μετά το πέρας της λειτουργίας γίνεται αρτοκλασία στον περίβολο της εκκλησίας (ύψωμα), μια τελετή που έχει ιδιαίτερη σημασία για τους κατοίκους και την οποία καταγράψαμε και κινηματογραφικά σε διαφορετικά χωριά. Κατά την αρτοκλασία (ύψωμα) οι χωριανοί πιστεύουν ότι ενδυναμώνουν και καθαγιάζουν τους κοινοτικούς δεσμούς τους και αντλούν δύναμη ακουμπώντας την εικόνα του εορτάζοντος αγίου. Επειδή δεν είναι δυνατόν όλοι ταυτόχρονα να αγγίζουν την εικόνα του αγίου, την αγγίζουν οι πρώτοι και οι υπόλοιποι εμμέσως τοποθετώντας τα χέρια τους στις πλάτες των συγχωριανών τους. Μετά μοιράζονται σε όλους άρτοι και σιτάρι με γιορτινό χαρακτήρα.

Παραθέτουμε ένα σχετικό απόσπασμα συνέντευξης με έναν κάτοικο του γειτονικού στο Χαλίκι χωριού Ανθούσα (παλαιά ονομασία Λίπιντζα) το καλοκαίρι του 2004 (ΚΛ, χρο. 5.058).

Ευάγγελος Καραμανές: Εδώ κάνετε αρτοκλασία και ύψωμα;

Α. Τ., γενν. το 1945: Βέβαια, σε όλες τις γιορτές. Με πρόσφορο. Δεν είχαμε τότε. Τώρα βγήκε η μόδα της αρτοκλασίας... Καθένας που κάνει το ύψωμα βράζει το

στάρι του υψώματος. Κι έχει η οικογένεια ένα πρόσφορο, έχει κι ένα χαρτί με τα ονόματα. Όταν τελειώνει η εκκλησία, βγαίνουμε έξω και αρχινάει ο παπάς και διαβάζει της γιορτής. Και κόβει το αντίδωρο αυτό και κει λέει «τον σίτον, τον οίνον...», λέει και το τροπάριο «πλούσιοι επτώχευσαν και επείνασαν...». Τους πέντε άρτους... Και το ρίχνει μέσα στο ποτήρι με το κρασί. Και σηκώνουμε την εικόνα. Και στο αντίδωρο και στην εικόνα γίνεται το σημείο του σταυρού. Τώρα κάνουν αρτοκλασία, βάζουν πέντε κεριά μέσα, που συμβολίζουν τους πέντε άρτους. Οι παλιότεροι παπάδες ήταν ακόμα καλύτεροι... Οι νέοι παπάδες δεν ξέρουν τα εθίματα και κάνουν ό,τι τους λες. Μια φορά διάβαζε ένας παπάς δικός μας και του λέει ένας χωριανός «εκεί που θα πεις τον σίτον, τον οίνον, το έλαιον, θα πεις και για τα πρόβατα». Ο παπα-Γ. στο μοναστήρι, «τον σίτον, τον οίνον, το έλαιον... και τα λάϊα του Κ. του Τ.». Ο Κ. ο Τ. άμα κουβέντιαζε με κανέναν έλεγε «τα λάϊα, τα λάϊα», είχε μεράκι. Ήξερε ο παπάς, του είπε κει πέρα... Οι παλιοί είχαν ωραία πράγματα, αλλά τώρα τα έχουμε αφήσει και μερικές φορές τα παρεξηγούμε κιόλας. Να σου πω κάτι άλλο. Γιορτάζαμε τα 200 χρόνια του μοναστηριού, που χτίστηκε το 1799. Το 1999 γιορτάζαμε τα 200 χρόνια εγώ ήξερα και περίμενα, ήρθε κι ο δεσπότης και τον είπαμε τα 200 χρόνια, του λέμε να μας στείλει αντιπροσωπεία από την επισκοπή. Έστειλε έναν αρχιμανδρίτη και από τότε καθιρώσαμε το εθίμο και βράζουμε τραχανά, κρέας από πρόβατα. Ήταν δική μου αυτή η ιδέα...

Ε. Κ.: Ποιες εκκλησίες κάνουν ύψωμα το καλοκαίρι;

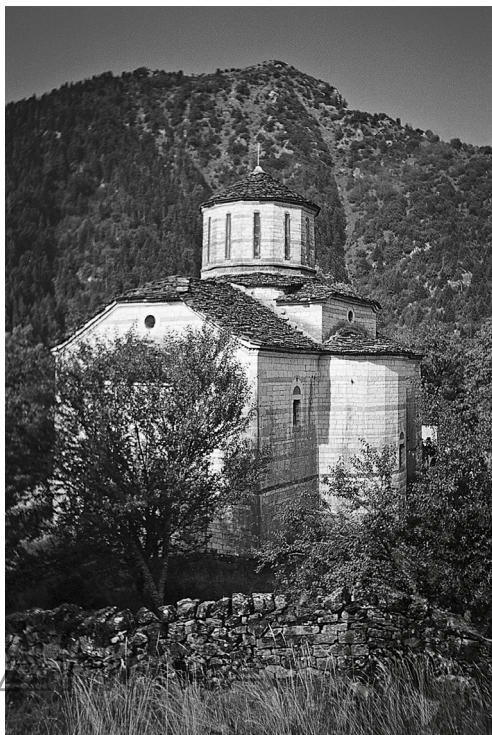
Δ. Τ.: Όλες. Αρχίζουμε από τ' Αι Λιός, Αγία Παρασκευή, του Σωτήρος, της Παναγίας, τ' Αι Γιαννιού, του Μάμαντος, των Αγίων Πάντων, που γιορτάζουμε την εκκλησία που έχουμε. Τα χρόνια που μέναμε εδώ γιορτάζαμε και του Αγίου Δημητρίου και φεύγαμε 28 Οκτωβρίου. Αν έχουμε παπά, γιορτάζουμε και το Σταυρό. Συνήθως ενδιάμεσα τις Κυριακές, στα υψώματα αυτά, καμία φορά δεν φέρνουν στάρι για τρισάγιο, καμία... Ανεπίτρεπτο, γιατί τα τρισάγια γίνονται Κυριακές. Είναι γιορτές υπέρ των ζώντων και στο χαρτί που δίνει υπάρχουν τα ονόματα των ζώντων. Το μνημόσυνο είναι άλλο πράγμα. Το τρισάγιο είναι για τους ζώντες. Λέει ο παπάς για την πόλη, το χωριό, τους επισκόπους που βοηθούν την εκκλησία κ.λπ.

SUMMARY

EVANGELOS TH. KARAMANES

Three Missions for Folklore Fieldwork in the Villages of the Community of Aspropotamos, Prefecture of Trikala, Thessaly (2003-2005): elaboration of written, sound and visual material

After assuming my post as a researcher in the Hellenic Folklore Research Centre, Academy of Athens, in June 2002, and while preparing the folklore mission for 2003, I examined the wider mountainous area of Pindos to determine the area where I would conduct my fieldwork. With the aim of efficiently collecting material for the Folklore Archive, I made a review of the available material in the Centre's Manuscript Archive to locate the area that was in an urgent need of folklore research. After discussing my possible options with the director of the Centre, Dr Aikaterini Polymerou-Kamilaki, I opted for the Aspropotamos area (Prefecture of Trikala), because by doing so I would be able to continue my previous research on the transhumant (semi-nomadic) animal husbandry which I had studied in my previous fieldworks.

Εικ. 1. Ο ναός της Μεταμορφώσεως
του Σωτήρος στο Χαλίκι Ασπροποτάμου.
ΚΑ, χρο. 5.058 (Ενάγγ. Καραμανές, 2004).

Εικ. 5. Διανομή άρτων και εορταστικών κόλλυβων, 6 Αυγούστου 2005.
ΚΑ, χρο. 5.059 (Ενάγγ. Καραμανές, 2005).

2

Εικ. 2, 3, 4. Αρτοκλασία στον ναό της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, 6 Αυγούστου 2005. ΚΛ χφο. 5.059 (Ενάγγ. Καραμανές, 2005).

3

4

ΑΚΑΔΗΜΙ

ΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ